

ALLERGIK HOLATLARDA HAMSHIRALIK ISHI. ANAFILAKTIK SHOK, KVINKE SHISHI, ESHAKEM, ZARDOB KASALLIGI, ARTYUS-SAXAROV FENOMENI, SABABLARI, KLINIKASI, DAVOLASH VA OLDINI OLIH

Ro`ziyeva.M. T.

Muallif, O'zbekiston Respublikasi Sog'Liqlik Vazirligi
Toshkent Viloyati Kasbiy Ta'limni Rivojlantirish Va Muvofiqlashtirish Hududiy
Boshqarmasi Chirchiq Tibbiyot Kolleji

Allergiya

Atrof – muhitning allergenlar deb ataluvchi ba'zi omillari (kimyoviy moddalar, mikroblar va ularning hayot faoliyatida hosil bo'ladigan mahsulotlar, oziq-ovqatlar) ta'siriga organizmning sezgirligi bilan xarakterlanadi. Allergiya XX asr vrachlariga ma'lum bo'ldi. 1902-yilda venalik vrach Pirket difteriya (ot) zardobi takror in'eksiya qilinganidan keyin bolalarning nima uchun kasal bo'lib qolishi ustida birinchi marta bosh qotirdi va zardob kasalligining klinik manzarasiga amal qilib, allergiya qonunini aniqlanadi. Allergik kasalliklar (bronxial astma, eshakem, allergik tumov, dermatitlar, dori va oziq-ovqatdan bo'ladigan allergiyalar) keng tarqalgan bo'lib, tobora ko'payib bormoqda. Antibiotiklar va boshqa dorilar, shuningdek turli sintetik materiallar, bo'yoqlar, kimyoviy moddalarning ko'p qo'llanilishi shunga sabab bo'lmoqda. Oddiy kimyoviy moddalar (brom, yod) dan tortib, eng murakkab birikmalar (oqsillar, polisaxaridlar va boshqalar) ham allergiyaga sabab bo'lishi, ya'ni allergenlar bo'lib xizmat qilishi mumkin. Bularning ko'pi organizmga tashqaridan kirsalar (ekzogen allergenlar), boshqalari esa organizmning o'zida hosil bo'ladi (endogenlar yoki autoallergenlar). Ekzogen allergenlar noinfektsion (uy, kimyoviy moddalar, gul changi) hamda infeksiyon (bakteriyalar, zamburug'lar, viruslar) yo'llar bilan organizmga tushib, turli a'zo va sistemalarning zararlanishiga sabab bo'lishi mumkin. Bu allergenlar quyidagi guruhlariga bo'linadi.

Allergiya haqida tushuncha.

Biologik allergenlar. Bular mikroblar, viruslar, zamburug'lar, gelmintlar, zardob va vaksina preparatlari bo'lib hisoblanadi. Talaygina mikroblar allergiya bilan

davom etadigan kasalliklarni (sil , brutsellyoz , ich terlama va boshqalar) paydo qiladi . Avj olib borishi jihatidan allergiyaga ko'proq sabab bo'ladigan kasalliklar odatda yuqumli allergik kasalliklar deb ataladi . Bu kasalliklarga ko'pincha odamning terisi , nafas yo'llari , og'iz bo'shlig'idagi va ichidagi bo'ladigan mikroorganizmlar sabab bo'ladi . Moddalar almashinuvida va ular halok bo'lganda yuzaga keladigan mahsulotlar allergiyani keltirib chiqaradi

Dori allergenlari . Amalda har qanday dori preparatlari allergiyaga sabab bo'lishi mumkin . Antibiotiklar , vitaminlar , sulfanilamidlar , novokain va boshqa preparatlar ishlatilganda allergik reaksiyalar ko'p uchrab turadi . Penitsilin boshqa preparatlarga qaraganda allergiyaga ko'proq sabab bo'ladi va ba'zi hollarda o'limga ham olib keladi .

Uy –ro'zg'ori allergenlari . Bularga uydan , gilam , kiyim-kechak , ko'rpa-to'shaklardan chiqqan chang , devorlardagi mog'orlar , hayvon junlari kiradi . Kir yuvishda ishlatiladigan poroshoklar ham allergiyaga sabab bo'lishi mumkin . Uy-ro'zg'or allergenlari ko'proq nafas yo'llari kasalliklari (bronxial astma , allergik tumov) ni keltirib chiqaradi .

Oziq – ovqat allergenlari. Juda ko'p oziq – ovqat mahsulotlari allergen rolini o'ynashi mumkin. Jumladan sut, tuxum, baliq, pomidor, shokolod, qulupnay va boshqalar allergiyaga sabab bo'ladi. Allergiyani keltirib chiqaradigan mahsulotlar organizmga tushgandan so'ng bir necha daqiqa o'tgach allergik reaksiyalar boshlanishi mumkin. Masalan, odamda sutga allergiya bo'lsa, sut ichilganidan bir necha daqiqa keyin odam qayt qilib, ich surishi, keyinchalik badan qichishishi, tana haroratining ko'tarilishi kabilar kuzatiladi

Sanoat allergenlari. Kimyoviy sanoatda ishlab chiqariladigan juda ko'p mahsulotlar – har xil moylar, bo'yoqlar, turli preparatlar, hatto pardozi buyumlari va boshqa talaygina moddalar allergenlar bo'lishi mumkin. Bular o'z tabiatiga ko'ra, har xil allergik reaksiyalarni keltirib chiqaradi. Kasb – korga aloqador bo'ladigan allergik kontakt dermatitlar deb yuritiladigan teri kasalliklari shu reaksiyalar orasida asosiy o'rinni egallaydi. Issiq, sovuq, mexanik ta'sirotlar singari fizik omillar alohida allergenlar guruhini tashkil qiladi. Allergen organizmga tushganida bunga javoban spesifik yoki nospesifik reaksiya paydo bo'lishi mumkin.

O'simlik allergenlari. Bular jumlasiga daraxtlar, o'simliklarning gullari va changlari kiradi.

Spesifik reaksiya boshlanishidan oldin ma'lum bir davr o'tgach, organizmning unga birinchi bor tushgan moddaga sezgirligi ortib boradi, bu *sensebilizatsiya* deb ataladi. Sensebilizatsiya yuzaga kelishida organizmda unga birinchi bor

tushgan allergenlarga javoban alohida oqsil moddalar –antitelolar yoki unga allergen bilan o'zaro ta'sir qila oladigan limfositlar paydo bo'lishi katta ahamiyatga ega. Mana shular paydo bo'lguncha allergen organizmdan chiqarilib yuboriladigan bo'lsa, hech qanday kasallik belgilari paydo bo'lmaydi . Agarda chiqib ketmagan bo'lsa yoki chiqib ketgandan keyin organizmga takror tushsa , bu vaqtda u boyagi antitelolar yoki limfositlar bilan o'zaro ta'sirlanib, allergik reaksiyalarga sabab bo'ladi .Buning natijasida bir qncha biokimyoviy jarayonlar boshlanib , gistamin, serotonin kabi talaygina moddalar ajralib chiqadi va hujayralar , to'qimalar hamda a'zolari zararlantiradi, shu tariqa spesifik, ya'ni faqat ilgari organizmga ta'sir qilgan allergenga javoban reaksiya ro'y berib , allergik kasallik kelib chiqadi.

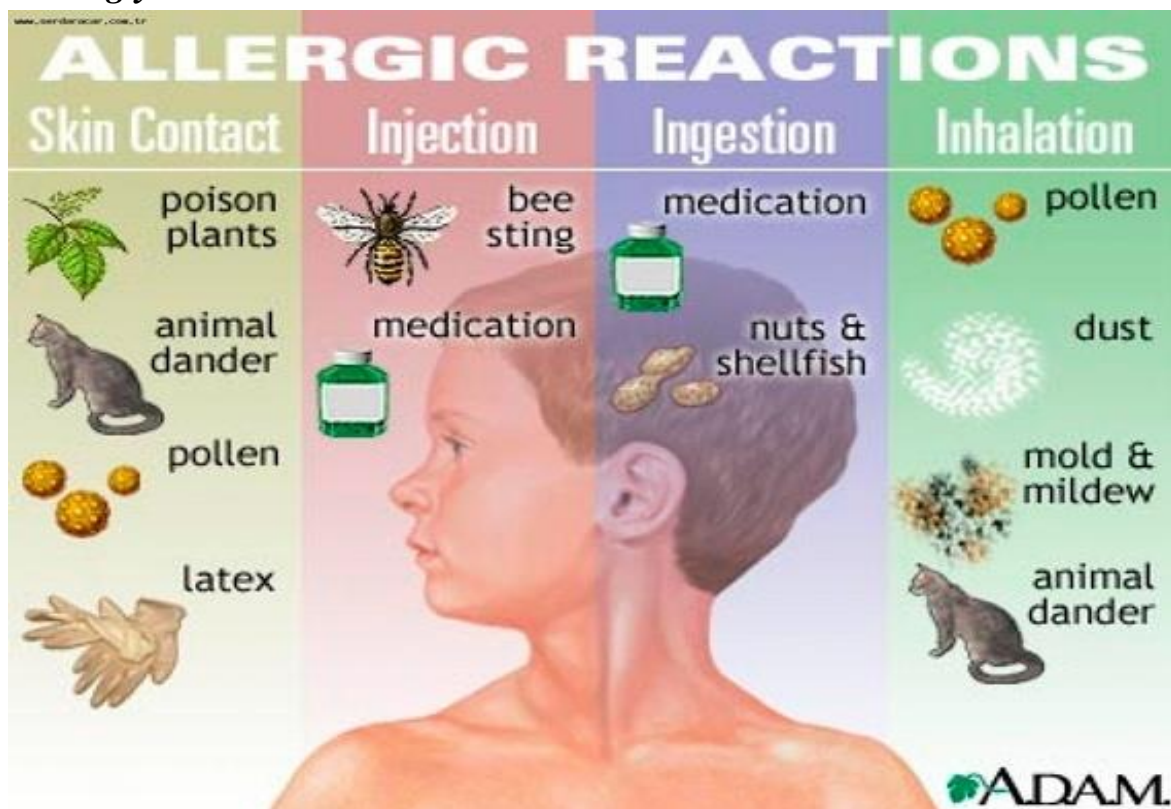
Nospesifik allergik reaksiyalar organizm allergenga birinchi bor duch kelganda kuzatiladi .Bunda sensebilizatsiya davri bo'lmaydi . Organizmga tushgan allergenning o'zi hujayra, to'qima va a'zolari zararlantiradigan moddalarni xosil qiladi . Ba'zi dori va kasalliklarni ko'tara olmaslik *-idiosinkraziya* shunday reaksiyalar jumlasidandir. Ko'pincha odamda spesifik allergik reaksiya tezda va sekin boshlanadigan turlarga bo'linadi . Bemorga spesifik allergik ta'sir qilganidan so'ng 15-20 daqiqa o'tgach badan terisi , nafas a'zolari va hazm yo'llarida paydo bo'ladigan reaksiyalar (badanga toshma toshishi, bronxlar torayishi , ich surishi va boshqalar) tezda boshlanadigan reaksiyalar qatoriga

kiradi .Sekin boshlanadigan allergik reaksiyalar bir necha soat va ba'zan sutka davomida avj olib boradi . Bakteriyalarga ortiqcha sezuvchanlik (sil , burutselyoz va boshqalar), kimyo sanoati hodimlari, farmaseftlar ,tibbiyot hodimlarida uchraydigan dermatitlar shular jumlasidandir. Organizm allergenlarga duch kelganida xamisha ham allergiya paydo bo'lavermaydi. Bunda irsiyat, asab va endokrin sistemalar holati katta ro'l o'ynaydi. Shu bilan birga allergik

kasalliklarning o'zi emas, balki ularga moyillik nasldan naslga o'tadi. Ba'zan organizmning oqsillari bularga odatdagidan boshqacha reaksiya ko'rsatadi, bu *autoallergiya* deb ataladi.

Allergik kasalliklar

Dori allergiyasi. Kelib chiqish jihatidan dori moddalarga, patogenetik jixatdan allergiyaga aloqador bo'lgan turli kasalliklarning yig'ma nomidir. Dori allergiyasi kaalliklari 2 guruhga bo'linadi. 1 guruhga qonda aylanib yuradigan gumoral antitelolarga aloqador kasalliklar kiradi.(tezda yuzaga chiqadigan reaksiyalar turi).Bunday hastaliklar avj olishda antigen –antitelo reaksiyalari ishtirok etadi, allergik antilelolar esa bemorlar qonida bo'ladi. Anaflaktik shok,o'tkir eshak emi va Kvinke shishi, zardob kasalligi, bronxial astma, agranulositoz, Artyus-Saxarov fenomeni shu guruh kasalliklari jumlasiga mansubdir. Ikkinchi guruhga hujayra antitelolariga aloqador allergik kasalliklar kiradi(sekin paydo bo'ladigan reaksiyalar turi) hastalik avj olib borish mexanizmida epidermal va biriktiruvchi to'qimalar strukturalarining allergenlar bilan tasirlanishi hamda yalliglanish reaksiyalari boshlanishi hisobga olinadi.

O'tkir eshakyem va Kvinke shishi

Bular teriga, ba'zan shilliq qavatlariga toshmalar toshishi hamda shishlar paydo bolishi bilan xarakterlanadi. Organizmning allergik reaksiyasi ayrim mahsulotlar (tuxum, shokolat, qulupnay, mandarin pishloq, qo'ziqorin, baliq) va dorilar (antibiotiklar, sulfanilamidlar, xinin va boshqalar)ga nisbatan sezuvchanlikni oshishi, hasharotlar (ari, chayon) chaqishi, gul hidlash yoki biron o'simlik (qichitqi o't) tegib ketish tufayli vujudga keladi.

Klinik manzarasi: bemorlar terining qattiq qichishib, tana haroratining ko'tarilishdan, qorin og'rib ko'ngil aynishdan shikoyat qiladilar. Kvinke shishda yuz terisi va shilliq pardalar (pastki qovoq sohasi yoki ko'z atrofidagi shilliq pardalar) birdan shishib ketadi. Shish ba'zan bemorning butun yuziga qo'l oyog'iga tarqaladi. Shishning chegaralari keskin bilinib turmaydi. Terining shishib chiqqan joyi oqish yoki sarg'ish rangda bo'ladi. Shishgan joyga barmoq bilan bosib ko'rilganda teri rangi o'zgarmaydi va bosgandan chuqurcha hosil bo'lmaydi, shishgan joyga odatda, hech bir og'riq sezgilari sezilmaydi. Bemorlar bazan shishgan joy qichishishi, tortishib turishidan noliydilar. Shish bir necha soat davom etib turadi, so'ngra nom nishonsiz yo'q bo'lib ketadi. Kvinke shishi ba'zan ichki a'zolar (hiqildoq, me'da, qizilo'ngach,) shilliq pardalarda paydo bo'ladi, bu tegishli a'zo funksiyasini ishdan chiqishiga olib keladi. Hiqildoq shilliq pardasining shishib ketishi ayniqsa xavflidir, bu odamning bo'g'ilib qolishiga sabab bo'lishi mumkin. Shish har xil vaqt ichida paydo bo'lib turadi. Bunday bemorlarda ko'pincha eshakyem toshadi, eshakyem toshishi gavda terisida qattiq qichishib turadigan mayda toshmalar paydo bo'lishi bilan ifodalanadi, bu joylar esa bir-biriga qo'shilib ketishi mumkin. Eshak yemi toshishiga me'da ichak yo'li faoliyatini buzilishi, gijja invaziyasi, qattiq ruhiy kechinmalar sabab bo'ladi.

Davolash. Eshakyem yoki Kvinke shishi penitsillin tufayli paydo bo'lsa, u vaqtda 2-3ml izotonik natriy xlorid eritmasidagi 1000 000TB penitsillinnaza 2-4 kun oralab mushaklar orasiga yuborib turiladi. Boshqa hollarda mushaklar orasiga 1-2mldan gistaminga qarshi preparatlar yuboriladi. (2,5% li pipolfen, 2%li subrastin hamda 1%li dimidrol eritmasi). Teri ostiga 0,1% li adrenalini eritmasidan 0,5ml yoki 5% li efedrin eritmasidan 1ml in'eksiya qilinadi. Og'ir hollarda mushaklar orasiga 30 - 40mg prednizolon yoki 125-130mg gidrokortizon yuborilsa, maqsadga muvofiq bo'ladi. Bundan tashqari, bemorlarga kuniga 0,25mg dan 2-3 mahal askorbinat kislota berib boriladi. Qattiq qichishishni kamaytirish maqsadida terini spirtli

eritmalar (2%li salitsilat spirtidanbirortasi yoki ichimlik soda 1stakan suvga 1,5qoshiq soda hisobda) va yangi limon sharbati bilan artish tavsiya qilinadi.

Anafilaktik shok

Dori vositalardan antibiotiklarni nazoratsiz va ko'pincha o'z bilganicha istemol qilish, vaksina va zardoblar, oziq ovqat mahsulotlari, arilar chaqqanida tushadigan zaharlar va boshqalar anafilaktik shokni keltirib chiqargan.

Klinik manzarasi. Xastalik klinik jihatdan arterial qon bosimining pasayishi, hushdan ketish yuz va shilliq pardalarda shishlar paydo bo'lishi, eshakyem toshishi ozroq qusish va ich ketishi bilan kuzatiladi, bunda og'izdan ko'pik chiqib, yuz, hiqildoq shishib ketadi badanning ko'p joylariga toshma toshadi, siydik tutilib qoladi. Yurak tonlari bo'g'iq bo'lib qoladi, ko'z qorachiqalari kengayib ketadi. Xastalikni og'ir turlarida ichakdan qon ketishi dispnoe, miya shishi, jigarni kattalashuvi, komatoz holat qayd etiladi. Bazan ichki a'zolarida o'zgarishlar paydo bo'lmasdan turib, bemor bir necha daqiqalar ichida o'lib qoladi. Boshqa hollarda esa ichki a'zolar (jigar, buyrak, yurak, miya, meda ichak yo'li) zararlanishi tufayli o'lim 1-2 kundan so'ng yuz beradi.

Davolash. bemorni zudlik bilan o'ringa yotqizish boshini bir tomonga burish kerak. Shunda qusuq massalari nafas yo'llariga ketib qolmaydi. Davo yurak qon- tomirlar sistemasi va nafas faoliyatidagi kamchiliklarni bartaraf etish qondagi faol biologik toksinlarni neytrallash, qonga allergen o'tishiga yo'l qo'ymaslik, organizmni hayot faoliyati uchun muhim funksiyalarni quvvatlashga qaratilgan bo'ladi. Qon aylanishdagi kamchiliklarni bartaraf etish uchun m/o ga 0,5ml 0,1%li adrenalini eritmasi buyuriladi, og'ir hollarda venaga dori yuboriladi. Venaga tomchi usulida

noradrenalin yuboriladi. Prednizalon venaga asta sekin (2%li preparat 100ml miqdorda)yuboriladi. Hiqildoq shishida traxeostomiya qilinadi, sun'iy nafas beriladi, kislorod venaga eufillin buyuriladi. Penitsillin yuborilganda yuzaga keladigan anafilaktik shokni oldini olish uchun m/o ga 800 000 T.B penitsillinaza yuborish kerak, agar reaksiya penitsillindan kelib chiqqan bo'lsa .

Allergik tumov kasalligi

Xastalik tez-tez uchrab turadigan allergik kasallik bo'lib, ko'pincha shuvoq, ermon , ismaloq, sho'ra kabi yovvoyi o'simliklar sababli kelib chiqadi. Uy, ko'cha hamda korxonada changlari nafas yo'liga tasir etib tumov alomatlarini keltirib chiqarishi mumkin. asabiy buzilishlar uyqusizlik, mehnat va dam olish rejimini bozilishi ham tumov belgilarini keltirib chiqaradi. Allergik tumov bahor, kuz faslida daraxt va o'simliklar gullaganda kuzatiladi.

Klinik manzarasi. Bemorlar burunlari bitishidan undan suyuqlik to'xtovsiz oqishidan hamda nafas olish qiyinlashishidan noliydilar. Bundan tashqari burun qichishishi, ko'zdan yosh oqishi, aksirish kabi klinik belgilar qayd etiladi. Bemorni bosh og'rig'I, bazan quruq yo'tal ser jahllik, tez charchash bezovta qiladi. Allergik tumov havo quruq, issiq bo'lib , shamol esayotgan paytlarda zo'rayadi va aksincha havo biroz namroq bo'lganda yoki ertalab kamayadi. Xastalikni og'ir kechishi o'simlik chang miqdoriga, mavsumga va bemorni sezgirlik qobiliyatiga bog'liqdir.

Profilaktikasi. Tumovning oldini olishda organizmni chiniqtirish kerak. Chiniqtirish maqsadida havo va quyosh vannalari, suv muolajalari, sportni yozgi va qishki turlari bilan shug'ullunish tavsiya etiladi. Chang to'zonli va gazli sharoitda ishlaydiganlar himoya maskalari (resperator)dan foydalanishi zarur.

Zardob kasalligi

Xastalik odamga zardobni 1-marta yuborilgandan so'ng, erta va keyinchalik yuz beradigan reaksiyalar bilan xarakterlanadi. Ot zardobi va boshqa zardoblar hamda ko'pgina dori preparatlari asosiy etiologik omil bo'lib hisoblanadi. Keyinchalik yuz beradigan reaksiyalar zardob yuborilgandan 8-12kun o'tach paydo bo'ladi. Bu muddat organizmda yod oqsilga qarshi antitelolalar ishlanishi uchun zarur. Agar zardob 10 kundan 4 oygacha tanaffus bilian takror yuborilsa u holda reaksiya odatda ineksiyadan keyin dastlabki 24 soat ichida yuz beradi, agar 1-2 in'eksiya o'rtasida 4

oydan ortiq vaqt o'tsa, hastalik 1-8 kundan so'ng rivojlanadi. Bunga 4 oygacha ot zardobiga qarshi spertifik antitelolarning qonda aylanib yurushi sabab bo'ladi.

Klinik manzarasi. Bemor badani qichishi bosh og'riyotgani, ko'ngli aynib qayt qilishi, qorni va bo'g'implarda og'riq bo'layotgani, qaltirab terlab turishdan noliydi. Ko'zdan kechirib qaralganda skarlatina, qizamiq, qizilcha, toshmalarga o'xshash toshmalar, bo'g'implarda shish borligi va limfa tugunlarni kattalashgani aniqlanadi. A/B pasayishi hamda taxikardiya kuzatiladi. Kasallik boshlanayotganda oz moz neytrofil leykositoz kuzatilib, u leykopeniya bilan almashadi.

Davolash. Avvalo gistaminga qarshi preparatlar dimedrol (1%li eritmasidan 1-2ml m/o ga) suprastin (2%li eritmasidan 1ml m/o ga), pipolfin buyuriladi. Og'ir hollarda glyukokortikoidlar beriladi. Bemorlarda hiqildoq shishib bo'g'ilish xavfi tug'ilsa, teri ostiga 0,1%li adrenalina eritmasidan 0,5 ml, efidrinning 5%li eritmasidan 1ml hamda 20-30 mg prednizolon yuboriladi.

Asoratlari. Xastalik turli ichki a'zolarida glomerulonefrit, miokard infarkti, gepatit, polinevritlar, ko'rinishidagi asoratlarga olib kelishi mumkin.

Artyus-Saxarov fenomeni

Artyus - saxarov fenomeni dori moddasi yuborilgan joyda paydo bo'ladigan allergik reaksiyadan iboratdir. Bu kasallik odamga yod zardoblar, dori preparatlari in'eksiya qilingan mahalda paydo bo'lishi mumkin.

Klinik manzarasi. Allergik reaksiya boshlanadigan muddat 2 kundan 30 kungacha boradi. In'eksiya qilingan joy og'riq hamda qichishib turadi. Ineksiya to'xtatilmagan bo'lsa to'qimalar nekrozga uchrashi mumkin. Kasallik odatda yengil o'tib ketadi. Dastlab allergik reaksiyani keltirib chiqargan dori preparatidan foydalanilmaydi. UVCH yaxshi yordam beradi.

Foydalaniladigan adabiyotlar:

Asosiy adabiyotlar: 1. G'. O. Haydarov "Ichki kasalliklar".

2. M.F. Ziyayeva "Terapiya".

Qo'shimcha adabiyotlar: 3. Y.L. Arslonov "Ichki kasalliklar".

Internet saytlari:

1. WWW.Ziyonet.uz

2. WWW.tibbiyot.uz.

